

همایش ملی کارآفرینی و تجاری سازی رشته زبان و ادبیات عربی و ششمین گردهمایی

سراسری مدیران گروه های عربی، دانشگاه سمنان، ۱۳ و ۱۴ اسفند ۱۳۹۳

ضرورت گرایش شدن رشته زبان و ادبیات عربی در مقطع تحصیلات تکمیلی

مینا عربی*

چکیده

افراد با انگیزه های متعددی وارد دانشگاه می شوند. یکی از مهمترین انگیزه ها دستیابی به موقعیت شغلی مناسب و به تبع آن رسیدن به جایگاه مطلوب اجتماعی است. فلذا ارزیابی بازار کار رشته های دانشگاهی یکی از نکاتی است که افراد پیش از انتخاب رشته تحصیلی بدان توجه خاص دارند. با این حال گاهی شرایط اجتماعی برخلاف انتظارات رقم می خورد و افراد نمی توانند جذب بازار کار شوند. بررسی چرایی افزایش نامتوازن تحصیلات دانشگاهی و فرصت های شغلی یکی از مسائلی است که برای برون رفت از وضع موجود مفید و بلکه ضروری می نماید. در خصوص رشته زبان و ادبیات عربی یکی از مهمترین علل تأثیرگذار بر شرایط بازار کار این رشته متخصص نبودن یا به عبارت دیگر مهارت نداشتن این گروه از دانش آموختگان در مشاغل مرتبط است که صاحبان مشاغل و مسؤولان حوزه های مربوطه را از بکارگیری آنان منصرف می کند. مقاله پیش رو با مد نظر قرار دادن علت مذکور تلاش می کند با اتخاذ رویکرد پژوهش کاربردی از نوع توصیفی - تحلیلی راهکاری مناسب برای حل مسأله ارائه کند.

کلید واژه ها: گرایش بندی، رشته زبان و ادبیات عربی، تحصیلات تکمیلی، مدل آموزشی، دانشگاه های کشورهای عربی

مقدمه

زبان یکی از عوامل گسترش نفوذ به عرصه های وسیع تر در جوامع انسانی به شمار رفته و می رود. زیرا افراد جامعه با فراگیری زبان دوم با تاریخ و فرهنگ آن زبان آشنا شده و در صورت گیرا و تأثیر گذار بودن آن، زمینه برای گرایش بیشتر زبان آموز به رفتار و گفتار مطابق با آموزه های فرهنگ جدید فراهم می شود و این خود فتح بابی برای پذیرش هر چه بیشتر زبان آموز نسبت به دیگر مظاهر متصل به این فرهنگ خواهد بود. هر چند این مقوله در مورد زبان عربی در کشورمان جهت عکس را پیموده و عرب زبانان قبل از زبان عربی به کشور وارد شده اند، اما با این حال اکنون زبان عربی علاقمندان خود را دارد. برخی با گرایشات و تمایلات دینی به یادگیری این زبان روی آورده اند و برخی دیگر با توجه به پتانسیل بسیار بالای ادبی این زبان با انگیزه های ادبی وارد این عرصه شده اند. در این میان اما روش آموزش عربی در مقاطع مختلف نیز در ایجاد و حفظ و یا کم رنگ کردن انگیزه تحصیل در رشته زبان و ادبیات عربی تأثیرگذار بوده است.

در حال حاضر فارغ التحصیلان زیادی در رشته زبان و ادبیات عربی در کشور حضور دارند که صرف نظر از افرادی که قصد یا فرصت استفاده بهینه از دانش خود را نداشته و وارد بازار کار نشده اند، و یا در زمینه غیر مرتبط با رشته تحصیلی خود فعالیت می کنند، بیشتر این فارغ التحصیلان مشغول تدریس در مدارس و دبیرستان ها و آموزشگاه ها و کلاس های تقویتی و آمادگی کنکور بوده، و فعالیت اصلی شان حول محور درس صرف و نحو می گردد. درصدی از آنان نیز به فراخور شرایط و اقبال خود دستی در ترجمه متون دارند که البته بیشتر این ترجمه ها از عربی به فارسی صورت می گیرد. بخش اندکی از آنان نیز مشغول فعالیت در دانشگاه ها هستند. اما حضور این فارغ التحصیلان در بخش های سمعی - بصری و خبرگزاری ها و نشریات مکتوب بسیار کم رنگ است. تعداد مترجمان هم زمان فارس زبان در رشته زبان عربی بسیار انگشت شمار است. تعداد اشخاصی که بتوانند به عربی نگارش کنند یا در زمینه ویرایش متون تخصص داشته باشند بسیار کم است. افرادی که از مقاطع تحصیلات تکمیلی فارغ التحصیل می شوند، حتی آنان که نام دانشگاه های مطرح کشور را با خود یدک می کشند، در زمینه مشخصی تبحر ندارند و از هر ماده درسی به قدر رفع عطش می دانند. صاحب نظر نیستند، قدرت نقد و بررسی موشکافانه ندارند، با لهجه های عامیانه کشورهای عربی آشنا نیستند و لذا ارتباطشان با عرب زبانان ارتباط کاملی نیست و با متونی که در آن ها بنا به ضرورت ادبی از زبان عامیانه نیز استفاده شده است، ارتباط خوبی برقرار نمی کنند و بدترین قسمت موضوع این

است که اکثر آن ها نمی توانند با اعتماد به نفس و روان و شیوا و بدون خلط فارسی با عربی به زبان عربی سخن گویند.

با توجه به سرمایه های مادی و معنوی عظیمی که در مسیر تربیت دانش آموختگان این رشته در کشور صرف می شود، نتیجه حاصله مطلوب به نظر نمی رسد و لزوم پیگیری و بررسی چرایی این مشکلات را یادآوری می کند. این وضعیت حاصل علل گوناگونی است که از آن جمله می توان به وضعیت دشوار اقتصادی کشور و سپری کردن دوران تحریم اقتصادی، ضعف صنعت توریسم در کشور، رقابت پررنگ فارس زبانان عربی دان با عرب زبانان فارس نژاد برای تصاحب موقعیت های شغلی مرتبط با زبان عربی در کشور، عدم بهره گیری اساتید از روش های نوین آموزش زبان در دانشگاه های کشور، و نهایتاً فراهم نبودن زمینه برای متخصص شدن دانش آموختگان این رشته در هیچ یک از مواد درسی و تکرار دروس با همان عناوین و یا حتی همان کتاب ها در مقاطع بالاتر اشاره کرد.

مهارت نداشتن و متخصص نبودن دانش آموختگان دانشگاه ها محدود به رشته زبان و ادبیات عربی نیست بلکه معضلی است که دامنگیر اغلب افراد این گروه است. مجید بهرامی آسیب شناس اجتماعی و متخصص علوم رفتاری در این باره می گوید: "براساس آمار های اعلام شده ۸۰ درصد فارغ التحصیلان دانشگاهها از مهارت کافی برخوردار نیستند." (خبرگزاری مهر، ۹۲/۶/۴) به اعتقاد کارشناسان، بیکاری فارغ التحصیلان دانشگاهی با تحصیلات آکادمیک و دانش تئوریک بالا ولی سطح مهارت و تخصص پایین، نشانگر این واقعیت است که بازار کار کشور بسیار هوشمند عمل می کند و به تخصص نیروی کار بیش از مدرک آنها اهمیت می دهد و این امر ضرورت توجه به کسب تخصص در میان دانشجویان را به مسئولان امر یادآوری می کند.

اما در حیطه رشته زبان و ادبیات عربی، رویکرد تئوری محور در تدریس در همه مقاطع موجب شده است که دانشجویان قدرت تحلیل مسائل را نیابند. حتی اکثر اساتیدی که ارائه تحقیق در زمینه درس مورد نظر را بر دانشجو تکلیف می کنند وقتی برای نقد و بررسی این تحقیقات نمی گذارند تا دانشجو هم با کاستی های کار خود و هم با شیوه صحیح نقد و تحلیل که بالاترین سطح یادگیری محسوب می شود، آشنا شود. تشکیل حلقه های نقد و بررسی تحقیقات محوله به جای تدریس تئوریک دروس دانشجو را بسیار توانمند خواهد ساخت.

سؤال هایی که در این زمینه باید پاسخ داده شوند عبارتند از:

وضعیت فعلی رشته زبان و ادبیات عربی و سطح علمی فارغ التحصیلان مقطع تحصیلات تکمیلی این رشته چگونه است؟

علت مطلوب نبودن میزان جذب فارغ التحصیلان این رشته به بازارهای کار چیست و چه راهکاری برای برون رفت از این وضعیت وجود دارد؟

گرایش‌بندی رشته چه کمکی به بهبود وضع موجود خواهد کرد؟

تحقیق و پژوهش در این زمینه سابقه زیادی ندارد. از جمله مقالاتی که به بررسی مسائل پیرامونی رشته زبان عربی در دانشگاه‌ها پرداخته می‌توان به مقاله "نقش آفرینی گروه‌های زبان و ادبیات عربی در توسعه علمی دانشگاه‌ها" نوشته فرامرز میرزایی و علی سلیمی، و مقاله "واقع تعلیم اللغه العربیه و آدابها فی الجامعات الإیرانیة" نوشته محمد جواد اسماعیل غانمی، علی سپهیار، و عظیم حمزه مطوری، و مقاله "آموزش زبان عربی در ایران؛ اهداف، چالش‌ها، راهکارها" نوشته آقای علیرضا فرقانی، و مقاله "نقش و جایگاه زبان عربی در علوم انسانی" نوشته سید محمد حسن مددی الموسوی، و مقاله "کاربردی و تخصصی کردن آموزش زبان و ادبیات عربی در دانشگاه" نوشته محمود شکیب انصاری، و مقاله "راهکارهایی برای بهبود وضعیت رشته زبان و ادبیات عربی در ایران" نوشته علی ضیغمی، مقاله "بررسی و نقد سرفصل درس‌های رشته کارشناسی زبان و ادبیات عربی" نوشته حسن مجیدی و منصوره سهرابی اشاره کرد.

این مقالات هر یک از زاویه‌ای موضوع را مورد بررسی و تحلیل قرار داده‌اند مقاله حاضر سعی دارد با رویکرد توصیفی - تحلیلی علاوه بر بازتاب وضع فعلی رشته زبان و ادبیات عربی در کشور، با بررسی مدل آموزش این رشته در کشورهای عربی و بهره‌مندی از نظرات اساتید داخلی در این زمینه به راهکار مناسبی در جهت بالا بردن سطح علمی دانش‌آموختگان و در نهایت بسترسازی برای ایجاد زمینه شغلی مناسب برای آنان دست یابد.

وضعیت فعلی رشته زبان و ادبیات عربی در مقطع کارشناسی ارشد

بنا بر برنامه آموزشی مصوب وزارت علوم در دوره تحصیلات تکمیلی رشته زبان و ادبیات عربی منتشره در اسناد پشتیبان نقشه جامع علمی کشور سه گرایش ترجمه، ادبیات عربی، و آموزش زبان برای این رشته دانشگاهی طراحی شده است. البته گرایش ترجمه فقط در دانشگاه تهران و مجتمع

آموزش عالی قم (پردیس دانشگاه تهران) و گرایش ادبیات عربی در دانشگاه مدرس تدریس می شود و گرایش آموزش زبان عربی نیز در مقطع کارشناسی ارشد در این دانشگاه فعالیت دارد و در بقیه دانشگاه ها عنوان رشته، زبان و ادبیات عربی است. عناوین دروس رشته زبان و ادبیات عربی (بدون گرایش) در مقطع کارشناسی ارشد عبارتند از :

تاریخ ادبیات از عصر جاهلی تا پایان دوره اموی، متون نظم و نثر از دوره جاهلی تا پایان دوره اموی، تاریخ ادبیات دوره عباسی، متون نظم و نثر دوره عباسی، تاریخ ادبیات دوره معاصر، متون نظم و نثر دوره معاصر، صرف و نحو (۱)، صرف و نحو (۲)، علوم بلاغی، متون علمی اسلامی، مقاله نویسی و محاضره، روش تحقیق و سمینار، تاریخ ادبیات از سقوط بغداد تا دوره معاصر، متون نظم و نثر از سقوط بغداد تا دوره معاصر، و (اسناد پشتیبان نقشه جامع علمی کشور در حوزه زبان عربی، ص ۲۸۶)

مجموع واحد های درسی مذکور ۳۲ واحد و گذراندن آن ها اجباری است. در دانشگاه تربیت مدرس برخی واحدها، با واحدهای نقد ادبی و ادبیات تطبیقی جایگزین شده اند.

با مقایسه این عناوین با واحدهای درسی دوره کارشناسی در می یابیم که در حیطه واحد تاریخ ادبیات و متون نظم و نثر تنها تفاوتی که بین عناوین این درس ها در دوره کارشناسی و ارشد دیده می شود، جزئی شدن دوره قدیم به سه دوره مجزاست. دروس صرف و نحو علوم بلاغی نیز با همان عناوین درسی در دوره ارشد ارائه می شوند. در بقیه موارد نیز مشابهت هایی وجود دارد. به عبارت دیگر هر چند کتاب های مورد نظر برای تدریس در هر مقطع اعلام شده است، با این حال در نهایت اساتید محترم تصمیم گیرنده خواهند بود. و با توجه به این که در دوره کارشناسی ارشد دانشجویانی از دانشگاه های مختلف در یک کلاس هستند، گاهی اوقات برخی مطالب برای بعضی از آن ها تکراری و یا حتی کم تر از آن چیزی است که در دوره کارشناسی آموخته اند. این مشکلی است که از کلی بودن عنوان واحد درسی ایجاد می شود. در مجموع دوره کارشناسی ارشد در وضعیت فعلی بیش از آن که مرحله ای از مراحل دانش افزایی به شمار آید، پلی است برای ورود به مرحله دکترا و یا کسب مدرک تحصیلی بالاتر برای کسب درآمد بهتر.

در گرایش ادبیات عربی تمرکز تدریس بر روی متون نظم و نثر ادبی در دوره های مختلف تاریخ ادبیات عربی است و در جداول مربوطه فقط ۲ واحد درسی به موضوع نقد ادبی و مکاتب ادبی اختصاص یافته است. (ر.ک:همان، ص ۲۸۷-۲۸۸) با توجه به عناوین درسی این گرایش به نظر می رسد روش آموزش توصیفی مبنای کار قرار گرفته است و دانشجویان با متون ادبی بیشتری نسبت به دوره

کارشناسی آشنا می شود. اما آیا جای تحلیل و بررسی و بسترسازی برای توانمند سازی دانشجو در زمینه تحلیل و بررسی این متون ادبی در این میان خالی نیست؟

در گرایش ترجمه تمرکز بر دروس مرتبط با موضوع ترجمه است. در این گرایش نیز ماده نقد و بررسی متون ۲ واحد اختیاری است. (همان، ص ۲۸۹-۲۹۰) آیا بسترسازی برای آشنایی دانشجو با نظریات ترجمه نوین در این میان خالی نیست؟

اما دروس دوره دکتری این رشته که با عنوان دوره دکتری رشته زبان و ادبیات عربی تعریف شده است، عبارتند از:

متون نظم و نثر دوره جاهلی و اموی، تحقیق در مباحث صرفی و نحوی، متون علمی (منطق، عرفان و کلام)، متون نظم و نثر عباسی و دوره فترت، تحقیق در مباحث بیان و بدیع و عروض عالی، متون تفسیر قرآن کریم، ادب اندلسی؛ و البته ۱۴ واحد اختیاری نیز برای این دوره برنامه ریزی شده است. (همان، ص ۲۹۰-۲۹۱)

چنانچه مشخص است، در این دوره نیز بر متون ادبی بیش از هر چیز تأکید شده است. هر چند عبارت "تحقیق در .." گویای لزوم اتخاذ رویکرد پژوهشی در تدریس این دروس است.

نگاهی کلی به برنامه درسی دوره تحصیلات تکمیلی رشته زبان و ادبیات عربی ضرورت بازنگری در این برنامه جهت تحقق هدف دستیابی دانشجو به سطح مناسبی از نقد و تحلیل را یادآور می شود..

روش آموزش آکادمیک زبان عربی در دانشگاه های کشورهای عربی

آموزش زبان و ادبیات عربی به عنوان زبان مادری کشورهای عربی، در این کشورها از اهمیت ویژه ای برخوردار است. لذا نگاهی به شیوه عملکرد گروه های آموزشی این رشته در کشورهای مذکور می تواند راهنمای مناسبی برای بررسی شیوه های متداول در دانشگاه های کشور باشد. با بررسی و مقایسه این شیوه ها می توان به نقاط ضعف و قوت شیوه نامه داخلی پی برده و با پوشش دادن ضعف ها عملکردی مناسب و مفیدی را در دانشگاه های زیر پوشش وزارت علوم ارائه کرد. یکی از کشورهای صاحب اعتبار در میان کشورهای عربی کشور مصر است. دانشگاه های متعددی در این کشور در زمینه تدریس رشته زبان و ادبیات عربی فعالیت دارند که از جمله آن ها می توان به دانشگاه الأزهر، دانشگاه عین شمس، دانشگاه المنصوره، دانشگاه الإسکندریه، دانشگاه قناه سویس، دانشگاه اسیوط، دانشگاه

طنطا، دانشگاه الرقازیق، دانشگاه حلوان، دانشگاه المنیا، دانشگاه المنوفیه اشاره کرد. در بین این کشورها برخی رشته زبان و ادبیات عربی را در گرایش های مختلف عرضه می کنند. در این مجال به توصیف این گرایش ها در برخی از دانشگاه های فوق می پردازیم:

دانشگاه الأزهر: دوره کارشناسی، کارشناسی ارشد و دکترای رشته زبان عربی در این دانشگاه در گرایش های لغویات، البلاغه والنقد، الأدب و النقد، أصول اللغه، و التاريخ والحضارة و الصحافة والإعلام برگزار می شود. مدرک دکترای گرایش های فوق در سه سطح مرتبه الشرف الأولى و مرتبه الشرف الثانية و دکترا ارائه می شود. در گرایش لغویات بر ماده نحو، و در گرایش بلاغت و نقد بر مواد بلاغت و نقد تأکید می شود. در گرایش ادب و نقد به هر یک از مواد ادبی اعم از نحو بلاغت و نقد و متون و وزن شعر و در گرایش اصول لغت بر زبانشناسی و لهجه ها و معجم پرداخته می شود. گرایش تاریخ بیش از آنکه زیرمجموعه ادبیات باشد، خود رشته مستقلی می نماید. در گرایش الصحافة والإعلام نیز بر نظریات ارتباط و متون مطبوعاتی یا رسانه ای و زبان بیگانه تأکید می شود. شایان ذکر است که این گرایش خود به سه گرایش شامل: الصحافة والنشر، الإذاعة والتلفزيون، و العلاقات العامة تقسیم می شود. که گرایش اخیر نیز با توجه به مواد درسی گنجانده شده رشته مستقلی به نظر می رسد. (ر.ک: پورتال دانشگاه الأزهر)

دانشگاه عین شمس: دانشکده زبان های این دانشگاه رشته زبان عربی را در سه گرایش: ادبیات، لغت، و ترجمه و در سه سطح کارشناسی، کارشناسی ارشد و دکترا ارائه می کند. گرایش بندی ها از همان ابتدای ورود دانشجویان به دوره کارشناسی اعمال می شود. گرایش های مختلف ابتدا تحت عنوان پژوهش های مقدماتی در شاخه های متعدد عرضه می شود که عبارتند از:

پژوهش های مقدماتی درباره ادبیات، پژوهش های مقدماتی درباره لغویات، پژوهش های مقدماتی درباره زبان کامپیوتر، پژوهش های مقدماتی درباره ترجمه کتبی و ترجمه هم زمان، و پژوهش های مقدماتی درباره زبان عربی ویژه غیر عرب زبانان.

پس از گذراندن یکی از رشته های فوق دانشجویان دوره کارشناسی ارشد می شود که آکادمیک و پیشرفته بوده و یکی از همان زیرشاخه ها به دانشجویان ارائه می شود تا توانایی های پژوهشی او را فعال کرده و سطح شناختی او را غنی کند تا دانشجویان بتواند موضوعات علمی را به شکلی موشکافانه مورد بررسی و تحقیق قرار دهد. سپس در دوره دکترا به بحث و تحقیق پیرامون یکی از موضوعات

مربوط به رشته تخصصی خود می پردازد و نهایتاً با کسب تخصص در یکی از گرایش‌ها یاد شده فارغ التحصیل می شود. (ر.ک: پورتال دانشگاه عین شمس)

دانشگاه الإسكندرية: این دانشگاه علاوه بر اعطاء دیپلم تخصصی در رشته آموزش زبان عربی به غیر عرب زبانان، رشته زبان عربی را در سه گرایش: پژوهش‌های ادبی و نقدی، پژوهش‌های لغوی، و پژوهش‌های اسلامی ارائه می کند. دانشجویان دوره دیپلم تخصصی در ضمن واحدهای مفید درسی با علم تحلیل اشتباهات، و نظریات ترجمه، کاربردشناسی، لهجه‌های نوین عربی، رویکردهای نوین آموزش زبان آشنا می شوند. از نکات جالب توجه در این دانشگاه ارائه سرفصل‌های مکاتب زبانی، آداب شرقی و لهجه‌های عربی در دوره آماده سازی دوره کارشناسی ارشد است. (ر.ک: پورتال دانشگاه الإسكندرية)

دانشگاه المنصورة: در این دانشگاه دو گرایش پژوهش‌های ادبی و پژوهش‌های لغوی در دوره‌های کارشناسی ارشد و دکترا ارائه می شود. از مواد درسی قابل توجه در این دانشگاه آشنایی با زبان سامی و زبان شناسی تطبیقی، آشنایی با لهجه‌های عربی و ارتباط آن با زبان فصیح، بررسی آثار اصول فقه بر نحو عربی، نظریه زبان، پژوهش‌های استشرقاتی درباره زبان عربی است که به دانشجویان گرایش پژوهش‌های لغوی ارائه می شود. (ر.ک: پورتال دانشگاه المنصورة)

رشته زبان عربی در برخی دانشگاه‌های کشورهای عربستان نیز به صورت گرایشی ارائه می شود. از جمله این دانشگاه‌ها می توان به موارد زیر اشاره کرد:

دانشگاه أم القرى: این دانشگاه رشته زبان عربی را در سه گرایش لغت و صرف و نحو، و بلاغت و نقد، و ادبیات ارائه می کند. در گرایش دوم بر متون عربی، زیباشناسی ادبیات قرآن و حدیث، ادبیات تطبیقی، و مباحث بلاغی و نقدی و مباحث زبان شناسی تأکید می شود. (ر.ک: پورتال دانشگاه أم القرى)

دانشگاه الملك عبدالعزيز: این دانشگاه دوره کارشناسی ارشد و دکترا را در دو گرایش لغویات، والأدب والنقد ارائه می کند. در گرایش اول دانشجویان علاوه بر گذراندن دروس صرف و نحو با علم الدلالة، لسانیات اجتماعی، لسانیات تطبیقی، و علم الصوتیات نیز آشنا می شود. (ر.ک: پورتال دانشگاه الملك عبدالعزيز)

دانشگاه الملك سعود: این دانشگاه در بخش تحصیلات تکمیلی سه مرحله کارشناسی ارشد (موازی)، کارشناسی ارشد، و دکترا را پوشش می دهد. گرایش های زبان عربی در این دانشگاه عبارتند از: اللغة والنحو، والأدب والنقد. در گرایش اول دروسی نظیر علم الدلالة، تحلیل الخطاب، نظریات لسانیة، علم المصطلح، اللسانیات الاجتماعیة و در گرایش دوم دروسی از قبیل الأجناس الأدبیة، علم الجمال، السردیة العربیة، نظریة الإیقاع، مناهج النقد الحدیث، تطبیقات نقدیة وبلاغیة ارائه می شود.

این دانشگاه افزون بر این، معهد اللغویات العربیة را نیز در خود جای داده است. در این مرکز بخش های تربیت معلم، کرسی پژوهش های آموزش زبان به غیر عرب زبانان، گروه زبان و فرهنگ، و گروه لغویات تطبیقیة فعالیت می کنند. (ر.ک: پورتال دانشگاه الملك سعود)

دانشگاه دمشق: دانشگاه دمشق در سوریه رشته ترجمه و ترجمه هم زمان را در دانشکده ای مجزا ارائه می کند. همچنین دانشکده ای به آموزش زبان اختصاص دارد که مدارک کارشناسی، ارشد و دکترا را ارائه می کند. دانشکده ترجمه نیز شامل سه گروه ترجمه الکترونی و سمعی بصری، ترجمه کتبی و ترجمه هم زمان است که هر یک از سه گروه دوره های کارشناسی ارشد را در دو شاخه (انگلیسی - عربی) و (فرانسه - عربی) برگزار می کند. (ر.ک: پورتال دانشگاه دمشق)

دانشگاه حلب: این دانشگاه واقع در کشور سوریه نیز رشته دوره کارشناسی ارشد آموزش زبان عربی را در مرکزی با عنوان "المعهد العالی للغات" برگزار می کند. (ر.ک: پورتال دانشگاه حلب)

دانشگاه یرموک: دانشگاه یرموک اردن دوره کارشناسی ارشد و دکترا رشته زبان عربی را در دو گرایش ادب و نقد، و لغت و نحو برگزار می کند. البته گرایش اللغویات العربیة التطبیقیة نیز در دوره دکترا تعریف شده است، که در حال حاضر فعالیت نمی کند. نکته جالب توجه در دوره دکترای این دانشگاه این است که دروس به صورت تکرار در هفته های متوالی ارائه نمی شود، بلکه به صورت حلقه های درس در ۳۸ موضوع متنوع ارائه می شود که بسیار قابل ملاحظه است. در بین مواد درسی که در این دانشگاه ارائه می شود می توان به موارد زیر اشاره کرد:

متون استشراقی، کاربرد لغت و تحلیل آن، السردیات المعاصرة، التخطيط اللغوی، موسیقی شعر، زبان شناسی درونی و اجتماعی، ویرایش، علم الدلالة، مکاتب زبانی نوین، لسانیات، تاریخ پژوهش های لغوی، لغویات تقابلی، شناخت زبانهای سامی، ادب مقارن، شناخت و به کارگیری نظریات

ترجمه، المصطلح اللغوی، اسلوبیة، رویکردهای نقد عربی نوین، زبان کامپیوتر. (ر.ک: پورتال دانشگاه یرموک)

با بررسی برنامه آموزشی دانشگاه های یاد شده در می یابیم که نیاز به گرایش بندی رشته زبان و ادبیات عربی بیشتر در کشورهای عربی احساس و نسبت بدان اقدام شده است. زیرا ادبیات و زبان آنچنان گسترده است که به اقیانوس می ماند. دانشجوی زبان هر آن قدر که کوشا و ساعی باشد، باز هم نمی تواند به درستی بر ساحت این اقیانوس عظیم اشراف یابد و به معنای حقیقی کلمه متخصص شود. نکته دومی که در بررسی این برنامه های آموزشی به ذهن می رسد، سرفصل های برخی گرایشات است؛ سرفصل هایی نوین و تخصصی. عنوان سرفصل به روشنی زیرشاخه های سرفصل های عمده هستند. دانشجوی این دانشگاه ها با نظریات جدید در قالب واحدهای درسی آشنا می شوند و از این رهگذر می توانند قضایای ادبی را با تکیه بر این دانش نوین مورد نقد و تحلیل قرار دهند و بر غنای تحقیقات ادبی بیفزایند. شایسته است برنامه ریزان محترم این رشته در کشور با مد نظر قرار دادن این نکته راهکار مناسب برای نوین سازی و تخصصی تر کردن برخی مواد درسی را بیندیشند.

زبان عربی در کشورهای اروپایی نیز تدریس می شود. یکی از مراکزی که زبان و ادبیات عربی در آن تا مقطع دکترا تدریس می شود، آکادمی عربی در دانمارک است. هر چند این رشته در مرکز مذکور بدون گرایش تدریس می شود، اما مواد درسی که ارائه می شود قابل توجه است. این دروس عبارتند از:

قضایا نحویة، إشکالیات النقد الأدبی الحدیث، سیمولوجیا، إشکالیات دراسة العربیة الحدیثة، دراسات أدبیة حدیثة، إشکالیات فی التراث النقدي، شعریة الروایة، مورفولوجیا النص، و...

آنچه در بررسی این مواد درسی خودنمایی می کند، رویکرد نقدی نسبت به همه مسائل ادبی و ارائه موضوعات روز به دانشجویان است. (ر.ک: پورتال آکادمی عربی در دانمارک)

دیدگاه اساتید:

توجه به نیازهای داخلی در عرصه دانش و پژوهش یکی از توصیه های مقام معظم رهبری به دانشگاهیان است. ایشان در سخنرانی در جمع دانشگاهیان در این خصوص می فرمایند: "پژوهش اولاً مورد اهتمام قرار بگیرد، ثانیاً سمت و سوی پرداختن به نیازهای کشور را پیدا کند. یعنی می بایست

پژوهش هائی در کشور صورت بگیرد که مورد نیاز ماست.... ما ملاک پیشرفت علمی مان را درج مقالات در مجلات آی.اس.آی نباید قرار بدهیم. ما نمی دانیم آن چه که پیشنهاد می شود، تشویق می شود، برایش، آن مقاله نویس احترام می شود، دقیقاً همان چیزی باشد که کشور ما به آن احتیاج دارد. ما خودمان باید مشخص کنیم که درباره چه مقاله می نویسیم، درباره چه تحقیق می کنیم. البته انعکاس در مجامع جهانی لازم است، ضروری است؛ و انعکاس هم پیدا خواهد کرد. مقصود این است که ما پژوهش را تابع نیاز خودمان قرار بدهیم." (روزنامه جام جم، ۱۳۸۸/۶/۱۶)

اساتید بسیاری در زمینه لزوم تخصصی شدن رشته زبان و ادبیات عربی اظهار نظر کرده اند. با بررسی این نظریات در می یابیم که همه این بزرگواران بر ضرورت گرایش بندی به منظور تربیت نیروهای متخصص اذعان دارند. در این مجال به طرح برخی از این دیدگاه ها می پردازیم:

حمید رضا میرحاجی دانشیار زبان و ادبیات عربی دانشگاه علامه طباطبائی ضمن هشدار نسبت به عواقب بومی نکردن دروس و بی توجهی به نیازهای کشور در برنامه ریزی درسی رشته زبان و ادبیات عربی معتقد است: " با ادامه این روند دانشگاه های دولتی در سال های آتی با مشکل عدم جذب دانشجو در این رشته تحصیلی مواجه خواهند بود." وی همچنین با تأکید بر لزوم دسته بندی نیازها و توجه به دغدغه های زبان عربی، این رشته را از رشته زبان انگلیسی متفاوت ارزیابی کرده و بیان می دارد: " زبان عربی در کشور ما برخلاف زبان انگلیسی که زبان فناوری و تجارت است، در دو سطح کارآیی دارد: ۱. پاسخگویی به نیاز بازار کار، ۲. پاسخگویی به نیازهای عمیق فرهنگی. فلذا معتقدم نگاه ما به این رشته در مقطع کارشناسی باید نگاهی متناسب با سطح اول باشد و برنامه ریزی های درسی باید با این رویکرد انجام پذیرد، تا توقعات دانشجویان در ورود به بازار کار تحقق یابد. اما در مقطع تحصیلات تکمیلی تربیت دانشجو باید با هدف تأمین متخصص برای پاسخگویی به نیازهای عمیق فرهنگی صورت پذیرد. طبعاً توجه به سطح اول برای مغفول نماندن سطح دوم ضروری است." (مصاحبه شخصی، ۹۳/۱۰/۲۷)

محمود شکیب استاد دانشکده الهیات دانشگاه شهید چمران اهواز با تأکید بر ضرورت کاربردی و تخصصی کردن آموزش زبان عربی معتقد است باید در برنامه آموزشی، زبان و ادبیات روز از زبان و ادبیات کهن جدا شود. وی در این رابطه معتقد است: " ادبیات روز در دوره کارشناسی آموزش داده می شود و ادبیات کهن در دوره کارشناسی ارشد و دکتری. مطابق این برنامه در دوره کارشناسی دانشجو زبان و ادبیات روز می آموزد، این زبان و ادبیات مشتمل بر آزمایشگاه زبان، مکالمه، و قواعد

دستوری و بلاغی به زبان روز، همچنین شعر معاصر، روزنامه‌ها و مجلات عربی، رمان و داستان کوتاه، نمایشنامه، فیلم سینمایی، برنامه‌های رادیو و تلویزیون، فن ترجمه و تمرین آن، انشا و مقاله نویسی است... لازم است که سمت و سوی برنامه درسی کارشناسی ارشد در جهت نیمه تخصصی شدن باشد و به ادبیات کهن و علوم دستوری اهتمام ورزد تا دانشجوی... خود را برای مرحله تخصصی محض آماده کند." (شکیب انصاری، کاربردی و تخصصی کردن آموزش زبان و ادبیات عربی در دانشگاه)

نکته مبهم در این دیدگاه میزان پرداختن به علوم دستوری صرف و نحو در دوره کارشناسی است و از آنجا که فهم زبان و متون عربی در گرو دانستن صرف و نحو است، پرداختن به حد و حدود مورد نظر از اهمیت ویژه‌ای برخوردار است. در عین حال به نظر می‌رسد نظر ایشان بر چشاندن حلاوت زبان عربی به زبان آموز در وهله اول است، تا میل و رغبت برای ادامه مسیر در جان او ایجاد شود.

میرزایی استاد زبان و ادبیات عربی دانشگاه بوعلی سینا همدان و سلیمی دانشیار زبان و ادبیات عربی دانشگاه رازی در مقاله مشترکی که پیشتر به موضوع آن اشاره شد، بر ضرورت ایجاد گرایش‌های "آموزش زبان عربی"، "زبان کاربردی عربی"، زبان‌شناسی عربی، بلاغت و نقد عربی، صرف و نحو عربی، و نیز ایجاد گرایش‌های میان رشته‌ای نظیر: ادبیات تطبیقی با گروه ادبیات فارسی، ایران‌شناسی، تبلیغات رسانه‌ای تأکید دارند و معتقدند: "این امر به بومی سازی علوم کمک بسیاری می‌کند." (میرزایی، سلیمی، ص ۱۲۷ و ۱۲۸) ایشان همچنین لزوم نوآوری در روش‌های آموزش و ایجاد آموزش‌های مجازی را یادآور می‌شوند: "با ورود به قرن ۲۱ دیگر روش‌های گذشته پاسخگوی نیازهای آموزشی جدید نیست؛ لذا باید روش‌های تدریس متناسب با پیشرفت علم و فناوری تغییر کند. استفاده از ابزارهای رایانه‌ای مانند html و powerpoint و ... در آموزش، به تعبیر بهتر استفاده از فناوری اطلاعات، تحول جدی در آموزش ایجاد می‌کند. ایجاد نرم افزارهای آموزشی و کتابخانه تخصصی مجازی و مانند آن باید در برنامه ریزی گروه‌های آموزشی قرار گیرد و در ارزیابی سالانه مقدار موفقیت گروه را در این زمینه بیان کنند." (همان، ص ۱۲۶)

صدقی استاد زبان و ادبیات عربی دانشگاه خوارزمی نیز معتقد است سرفصل‌های آموزشی رشته زبان و ادبیات عربی نیاز به تغییر دارد و نیز عقیده دارد که این رشته دانشگاهی باید گرایشی شود و به

وضعیت عملکرد پژوهشی رشته های عربی سامان داده شود تا از اتلاف سرمایه های مادی و انسانی جلوگیری شود. (ر.ک: صدقی، پرتال جامع علوم انسانی)

ضیغمی استادیار زبان و ادبیات عربی دانشگاه سمنان در بررسی راهکارها جهت رفع چالش های رشته زبان عربی معتقد است باید "گرایش مترجمی زبان عربی از دوره کارشناسی راه اندازی شده و سرفصل های آن مورد بازنگری اساسی قرار گیرد؛ گرایش های بینا رشته ای با رشته های "رسانه، اقتصاد، گردشگری، روانشناسی، و..." بر اساس نیاز کشور ایجاد شود؛ و گرایش های جدید و تخصصی تر در رشته های زبان و ادبیات عربی در مقاطع مختلف تحصیلی مانند: گرایش های "ترجمه همزمان"، "ترجمه رسانه"، "فرهنگ ارتباطات با جهان عرب" ایجاد شود." (ضیغمی، ۱۳۹۳)

ابوعلی استادیار زبان و ادبیات عربی دانشگاه علامه طباطبایی با اعتقاد به لزوم ایجاد رشته های جدید زبان و ادبیات عربی متناسب با نیازهای کشور و منطقه بر ضرورت راه اندازی گرایش های میان رشته ای مانند ادبیات عرفانی، ویراستاری و نقد کتاب، تمدن اسلامی، عاشورایی و حسینی، ادبیات معاصر و نقد، ادبیات داستانی، ادبیات متعهد اهل بیت (ع)، و ایجاد گرایش در زمینه مکالمه زبان عربی به صورت عامیانه و گرایش ترجمه هم زمان عربی به فارسی تأکید دارد. (ر.ک: خبرگزاری ایسنا، ۹۳/۱۰)

به نظر می رسد ابوعلی خواهان گرایش بندی رشته به صورت موضوعات جزئی تری هستند، اما برخی از گرایشات مورد نظر ایشان را می توان در کنار مواد درسی دیگر و در گرایش هایی با عناوینی کلی تر ارائه کرد.

فرقانی عضو هیئت علمی دانشگاه آزاد اسلامی توصیف کردن رشته "زبان و ادبیات عربی" معتقد است، این رشته باید به دو گرایش "زبان عربی" و "ادبیات عربی" تقسیم شود. وی در این رابطه چنین می گوید: "شایسته است برای هر گرایش، دروس مرتبط و بنیانی برنامه ریزی و طرح شود. یعنی در گرایش "زبان عربی" پس از فراگیری واژگان (لغت) در صورت های مختلف معنایی و مفهومی (فقه اللغة یا زبان شناسی) باید بیشتر به فراگیری شیوه های مکالمه (با شناخت لهجه های گوناگون زبان عربی در کشورها و مناطق مختلف جهان) و صورت های مختلف فن ترجمه (ترجمه های کتبی و شفاهی) توجه کرد. بدین معنی که ترجمه کتبی، به ترجمه متون سیاسی، اقتصادی، اجتماعی، تاریخی، ادبی، مذهبی، فلسفی و ... و ترجمه شفاهی، به صورت ترجمه فوری و ترجمه غیر فوری تفکیک می شود. و ترجمه هر کدام از انواع متون دارای الفاظ و واژگان مخصوص به خود

است..... اما در گرایش دیگر "ادبیات عربی" شامل آموزش دروسی می شود که باید از متون مذهبی (آیات قرآن کریم و احادیث نبوی و کلام امامان معصوم (ع) ادعیه و زیارات و ...) و ادبی (کلام منظوم و مثنوی) و تاریخ ادبیات در ادوار گوناگون و تحلیل و بررسی آثار (نقد ادبی و ادبیات تطبیقی) برگرفته شود. و لازم است دروس روش تحقیق و مرجع شناسی، عروض و قافیه در این گرایش تدریس شود." (فرقانی، ص ۶)

بررسی راهکارها:

مسأله گرایش بندی و تخصصی کردن رشته زبان و ادبیات عربی مسأله ای نیست که از ذهن اندیشمندان این رشته و دست اندرکاران تدوین نقشه جامع علمی کشور در حوزه زبان عربی به دور مانده باشد. اما چگونگی انجام این مهم امری است که نیاز به عزم جدی تری دارد. برای عملی ساختن این امر موارد زیر پیشنهاد می شود:

محدود نبودن اساتید متخصص در موضوعات و کتاب های خاص علمی به دانشگاه های محل خدمتشان و امکان بهره مندی دانشجویان دانشگاه های مختلف از محضر اساتید متخصص در موضوعات خاص.

لزوم به روز بودن تخصص ها و برطرف کردن ضعف های موجود در زمینه موضوعات و حیطه های ادبی نوین و معاصر.

لزوم ایجاد گرایش های تک ماده ای با تلفیقی از این مواد درسی و علم نقد، در دوره دکتری؛ گرایشاتی نظیر: نحو نقد - بلاغت و نقد - ترجمه و نقد.

لزوم توجه جدی تر به ماده نقد ادبی در دوره ارشد و دکتری با تأکید بر روش های نوین.

اجتناب از تکرار عناوین درسی در دوره های مختلف و ارائه دروس با عناوین جزئی و تخصصی در دوره تحصیلات تکمیلی.

لزوم آشناسازی دانشجویان گرایش آموزش زبان با جدیدترین متدهای آموزش زبان به آموزندگان زبان دوم و عملی کردن این متدها در دانشگاه ها برای تربیت دانش آموزندگان توانا در زمینه برقراری ارتباط مناسب با عرب زبانان.

لرزم توجه به آموزش لهجه های مختلف کشورهای عربی در دانشگاه ها.

ایجاد گرایش هایی از قبیل: زبان شناسی عربی - ادبیات داستانی و نمایشی - نگارش و ویرایش (ادبی و مطبوعاتی) - ..

ارائه مواد درسی تحت عنوان نقد و بررسی کتاب های تخصصی گرایش مربوطه به شکل جداگانه.

تغییر ساختار برگزاری کلاس های دوره دکتری از شکل تئوریک و کلاسی به شکل کارگروه های آموزشی با حضور اساتید متعدد و انتقال تجربیات علمی این اساتید به دانشجویان درباره موضوعاتی که پیشتر به طور جزئی در مقاله یا مقالاتی بدان پرداخته اند.

مشخص شدن عناوین پژوهشی کاربردی و نوین در هر دانشگاه توسط گروه آموزشی و اعلام آن به متقاضیان ورود به دوره دکتری به منظور انتخاب موضوع و تهیه پروپوزال در کنار امکان بررسی موضوعات قابل اعتنای دانشجویان متقاضی.

لرزم تأیید پروپوزال پایان نامه به عنوان یکی از شروط پذیرش در دوره دکتری و تعیین استاد راهنما از بدو ورود.

نتیجه

کشور جمهوری اسلامی ایران در همجواری کشورهای عربی که قسمت بزرگی از مرزهایی کشور را در بر میگیرند، از پتانسیل بالایی برای برقراری روابط فرهنگی و اقتصادی با این کشورها برخوردار است. از سوی دیگر اخبار منطقه خاورمیانه به عنوان یک منطقه نفت خیز و حساس همیشه جایگاه خود را در میان مهم ترین اخبار جهان حفظ کرده است. از دیگر سو روابط فرهنگی و ادبی کشور جمهوری اسلامی ایران به عنوان مهد زبان فارسی و فرهنگ و تاریخ کهن، با کشورهای عربی به عنوان مهد زبان عربی از سابقه ای طولانی برخوردار است.

همه این عوامل می تواند به درستی دانشجوی رشته زبان و ادبیات عربی را به این نتیجه گیری سوق دهد که بازار کار برای دانش آموختگان این رشته را بسیار خوب ارزیابی کند، اما آنچه در واقعیت رخ می دهد، این نتیجه گیری را تأیید نمی کند.

در بررسی چرایی این موضوع مهم ترین نکته ای که به ذهن می رسد، متخصص و توانمند نبودن دانش آموختگان این رشته دانشگاهی است؛ امری که صاحبان مشاغل و مسئولان حوزه های مرتبط با رشته را بر آن می دارد که با صرف نظر از بکارگیری دانش آموختگان، به عرب زبانان بومی روی آورند که بعضاً تخصصی هم ندارند. به نظر می رسد برای رفع این ضعف و حرکت در جهت تربیت نیروهای متخصص نیازمند اعمال تغییراتی در روش های تدریس آکادمیک این رشته هستیم. این تغییرات بویژه در مقطع تحصیلات تکمیلی که مرحله تخصص است، ضروری تر می نماید.

تغییر روش های آموزش زبان برای توانمند سازی دانش آموختگان در زمینه تکلم روان به زبان عربی و پاسخگویی به نیاز ترجمه شفاهی کشور در این رشته ضرورتی است که باید از دوره کارشناسی مورد توجه قرار گیرد. اما در مقاطع بالاتر اعم از کارشناسی ارشد و دکتری لازم است علاوه بر ارائه دروس نوین با رویکرد نقدی و تغییر در شکل برگزاری کلاس ها از تئوریک به کارگاه آموزشی، در صدد گرایش بندی رشته نیز باشیم تا نیاز کشور به متخصصان سطح بالای زبان عربی در زمینه داد و ستد فرهنگی و تأثیرگذاری فرهنگی با استفاده از ابزار زبان در کشورهای هدف تأمین شود.

منابع

مقالات و اسناد

اسناد پشتیبان نقشه جامع علمی کشور

ضیغمی، علی؛ راهکارهایی برای بهبود وضعیت رشت زبان و ادبیات عربی در ایران،

۱۳۹۳/۱۰/۱۰

<http://zeighami.semnan.ac.ir/index.aspx?siteid=۸۶&pageid=۶۱۳۵&newsview=۴۴۹۷>

مجیدی، حسن؛ سهرابی، منصوره؛ (پاییز ۱۳۹۱)، "بررسی و نقد سرفصل درسهای رشته کارشناسی زبان و ادبیات عربی"، دوفصلنامه علمی - پژوهشی پژوهش نامه انتقادی متون و برنامه های علوم

انسانی، شماره ۲۵، ص ۱۰۵ - ۱۲۵

میرزایی، فرامرز؛ سلیمی، علی؛ (بهار ۱۳۸۹)، "نقش آفرینی گروه های زبان و ادبیات عربی در توسعه

دانشگاه ها"، مجله انجمن ایرانی زبان و ادبیات عربی، شماره ۱۴، ص ۱۱۹ - ۱۳۷

سایت های اینترنتی

http://www.azhar.edu.eg/bfac/Foal/graduate_studies.html#phd

<http://www.alsun.asu.edu.eg/article.php?action=show&id=۹۱۸۳>

<http://www.alexu.edu.eg/index.php/ar/%D8%A7%D9%84%D9%80%D9%85%D9%82%D9%80%D8%B1%D8%B1%D8%A7%D8%AA>

<https://uqu.edu.sa/page/ar/۹۳۲۰۸۶۸۲>

http://arabic-language.kau.edu.sa/Default.aspx?Site_ID=۱۲۵۱۳&Lng=AR

<http://arts.ksu.edu.sa/ar/arabic-language>

<http://ali.ksu.edu.sa/ar/Ostructure>

<http://www.damascusuniversity.edu.sy/۲۹-۱۹-۰۹-۲۲-۰۹-۲۰۱۱/۲۲-۱۴-۰۹-۲۲-۰۹-۲۰۱۱>

<http://www.alepuniv.edu.sy/place-type/higher-institute>

http://graduatestudies.yu.edu.jo/index.php?option=com_content&view=article&id=۲۴۶&Itemid=۶۰۵

<http://www.ao-academy.org/ar/۲۰۰۵/۷/۲۰۶.html#sthash.۰yuoewGO.dpuf>

ضرورة إيجاد اختصاصات جديدة في الدراسات العليا لفرع اللغة العربية

مينا عربى*

الملخص

إن الناس يدخلون الجامعات بدوافع متعددة، أهمها التوظيف في مهنة مناسبة ومن ثم نيل مكانة اجتماعية جيدة. وهنا تبرز دراسة سوق العمل للفروع الدراسية الجامعية كأول ما يؤخذ بنظر الاعتبار لدى الراغبين في دخول الجامعات. وعلى الرغم من ذلك فإن الظروف الاجتماعية والاقتصادية قد لا تؤيد التوقعات ولا تكون حسب ما يروم الطلبة فلا يتمكن الخريجون من خوض سوق العمل، وهو ما يذكرنا بضرورة دراسة أسباب عدم التناسق بين الدراسات الجامعية وفرص العمل المتاحة. وفي ما يخص فرع الأدب العربي، فإن عدم اختصاص المتخرجين أو بالأحرى عدم حرفيتهم أو مهنتهم يؤدي بأصحاب المهن وأصحاب الأعمال إلى العزوف عن توظيف هؤلاء المتخرجين. تهتم هذه المقالة بتقديم حلول مناسبة للخروج من هذه المشكلة بالتركيز على ضرورة اختصاص الطلبة في إحدى المواد الدراسية على كحد أدنى.

كلمات مفتاحية : فرع الأدب العربي، الدراسات العليا، المنهج التعليمي، جامعات الدول العربية.

Abstract

People enter the university with the different motivations. Getting the proper job positions and consequently reaching the proper social situation can be the important motives for doing this. As a result the working market assessment for the different university branches is one of the important points that people are concerned about prior to the university admittance. However sometimes the social conditions go against the expectations and people cannot get into the working market. The study on the unbalanced increase rate of the university education and working opportunities is one of the essential factors to exit the current situation. In terms of Arabic language and literature branch one of the important effective factors on the relevant working market is lack of speciality. In the other words the lack of experience of Arabic language and literature graduates in the related working positions is one of the main factors which dispense the employes to employ them. With respect to the above factors, this article endeavor to propose the solution with the practical research based descriptive-analytical approach.